

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ÇANAKKALE SAVAŞI

DURMUŞ AKALIN*

Değerli katılımcılar, değerli hocalarım, sevgili öğrenciler hepiniz hoş geldiniz. Bugün Çanakkale Savaşı'nın 100. yılını kutluyoruz. Çanakkale Savaşı tarihimizde son derece önemli bir hatıradır. Savaşı tam anlamıyla kavramak ve savaşın nasıl gerçekleştiğini anlamak bizim açımızdan son derece önem arz ediyor. Bu yüzden Çanakkale Çarpışmaları olarak da adlandırdığımız bu mücadeleye birlikte yakından bakacağız.

Öncelikle terminolojiden başlamak istiyorum. Bugün sıklıkla Çanakkale Savaşları şeklinde tarif ediyoruz fakat doğrusu Çanakkale Cephesi'dir. Bu mücadele eskilerin ifadesiyle Çanakkale Vuruşmaları ya da Çanakkale Muharebeleri diye adlandırılır. Bugün savaş diye tarif etmemizin nedeni ise sonuçları bakımındandır. Gerek savaşın yüzbinlerce insanı etkilemesi, yarım milyondan fazla insanın zayı olması gerekse de I. Dünya Savaşı'nın gelişmelerini doğrudan etkilemesi ve dünya tarihinde eşsiz bir iz bırakması bakımından son derece önem arz eder.

Çanakkale'ye nasıl geldik ve Çanakkale Cephesi nasıl başladı? Malumunuz olduğu üzere Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve dünyanın özellikle de Avrupa'nın 19. yüzyılda hızla ilerlemesi arasındaki dengesizlik bizi Çanakkale çarpışmalarıyla karşı karşıya getirdi. Çanakkale muharebelerinde asıl tetikleyici olan Avrupa'daki siyasi ortam, siyasi kargaşadır. Osmanlı Devleti uzun süre bundan kaçınmaya çalışmıştır. Ne var ki donanmasındaki yetersizliklerden Trablusgarp Savaşı'nda ve Balkan Savaşları'nda sıkıntı yaşadığı için donanmasını yenileme ihtiyacı duyar ve Sultan Osman ile Reşadiye isimli iki gemiyi İngiltere'ye sipariş eder. Sultan Osman gemisi tamamlanır ve Reşadiye ise tamamlanmak üzeredir. Ancak biz bu gemileri almak için gittiğimizde İngiltere tarafından bize olumlu bir cevap verilmez. Tam da bu sırada Avrupa'da kendisine savaş alanını genişletmeyi sağlayabilecek bir devlet arayan Almanya, Goben ve Breslau isimli iki gemisini Çanakkale önlerine gönderir. Böylece 10 Ağustos 1914 tarihinde Çanakkale hikâyemiz başlamış olur. Bu iki gemi Marmara Denizi'ne alınır isimleri Yavuz ve Midilli olarak değiştirilir. Bir müddet sonra da Goben'in kaptanı Osmanlı donanmasının birinci komutanı olarak atanır. Çok geçmeden ekim ayına kadar Marmara'da tatbikatlar yapılır. Fakat bir süre sonra bu tatbikatların yeterli olmadığı gerekçesiyle herhangi bir savaşı yürütemeyecekleri ve tatbikat yapmak için açık denizlere çıkma gerekliliğinden bahsedilir. Enver Paşa'ya telgraflar gönderilir. Bunlardan olumlu sonuç alınmaz. Bir süre sonra 26 Ekim tarihinde Enver Bey'den olumlu cevap gelince Yavuz ve Midilli gemisi ile bir miktar Osmanlı gemisi Karadeniz'e açılır. Enver Bey gemi kaptanlarına gönderdiği yazısında Karadeniz'de yürütülecek faaliyetler sırasında Yavuz'un da kaptanı olan Amiral Souchon'un emirlerinin harfiyen yerine getirilmesini ister. Bu gemiler 29 Ekim tarihinde Odessa, Sivastopol gibi stratejik

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi/DENİZLİ

noktaları, Rus limanlarını bombardıman eder ve Osmanlı Devleti de I. Dünya Savaşı'na doğrudan girmiş olur. Bu hadisenin Rus donanmasının kıskırtmasıyla gerçekleştiği söylene de 1 Kasım 1914 de artık Ruslar, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eder ve Rus orduları Kafkas Cephesi'nden sınırlarımızı geçmeye başlar. Osmanlı donanmasının baskınına bir tepki olması için de İngiliz ve Fransızlara ait savaş 16 savaş gemisi, Çanakkale önlerine gelip herhangi bir nota vermeden girişteki tabyalarımızı bombardıman ederler. Seddülbahir'de bu bombardıman sırasında kalenin cepheneliği ateş alınca 5 subay ve 80 er şehit düşer ve böylece I. Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesi'nde ilk şehitleri vermiş oluruz. Bugün hala daha Seddülbahir Kalesi'nin sahil girişinde bu kahraman şehitlerimiz İlk Şehitler Anıtı adıyla adlandırılan bir mahalde yatmaktadırlar.

Bu tarihten itibaren özellikle de Churchill'in isteğiyle boğazın geçilebileceği, başkentin ele geçirilebileceği ve böylece bundan çok büyük menfaatler sağlanabileceği, Ruslara yardım edilebileceği, savaşın derinlik kazanmasıyla Almanların doğudan da sıkıştırılabileceği gibi birtakım düşüncelerle Çanakkale önlerinde yavaş yavaş toplanan askerlerin ve donanmanın sayısı artırılır. Bu donanma çeşitli zamanlarda 19 Şubat 1915'te, 26 Şubat 1915'te, 1 Mart 1915'te, 2 Mart 1915'te ve 4 Mart 1915'ten 17 Mart 1915'e kadar birçok defa boğazı geçmek için teşebbüste bulunur. Amaç Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek değildir. Amaç Çanakkale Boğazı'ndan donanmayı geçirerek İstanbul'a gitmektir. Yani Osmanlı'nın başkentini, kalbini ele geçirerek işi en az maliyetle en kısa sürede bitirmektir. Bu amaçla donanma defalarca teşebbüs yapmasına rağmen boğazı geçemez.

17 Mart 1915'te Birleşik Filo'nun kaptanı olan Amiral Carden sinir krizi geçirir ve bir süre sonra görevinden alınarak yerini Amiral De Robeck'e bırakır. Churchill'in de sıkıştırmasıyla Amiral De Robeck, 18 Mart 1915 günü boğazdan donanmanın geçmesi için emir verir. İrili ufaklı savaş gemilerinin toplamı yaklaşık 103 savaş gemisine varmıştır. 103 savaş gemisinin hepsi aynı anda boğaza girmez. Bir kısmı Midilli'de, bir kısmı Bozcaada'da, bir kısmı Gökçeada'da ve bir kısmı da İskenderiye gibi ikmal noktalarında çeşitli şekillerde bu savaşa hazırlanırlar ve 18 Mart 1915'e bu şekilde geliriz.

18 Mart 1915 öncesinde Osmanlı Devleti'nin boğazdaki hazırlıkları kapsamında özellikle üç ana nokta görüyoruz. Giriş kısmı buna medhal kısmı da denir. Seddülbahir ve Kumkale; orta kısım Çanakkale, Kepez ve Seyit Onbaşı'nın görev yaptığı Rumeli Mecidiyesi Tabyası, Havuzlar, Soğanlıdere kısmı; son savunma hattı da Nara Kalesi ve karşısındaki Mahmudiye Kalesi'dir. Bu şekilde 3 tane savunma hattımız vardır. Bu savunma hatları 19. yüzyılda yapılmış ama zaman içinde ve özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde tahkim edilmiştir. Bu tahkim işinde de İngiliz ve Fransız uzmanlardan yardım alınmıştır. Bir de 2 Ağustos 1914'te Almanlarla yaptığımız gizli anlaşmadan bir gün sonra boğazlara sıralı bir şekilde 22 tane mayın hattı döşenir. Bu şekilde alınan tedbirlerle İngiliz ve Fransız gemilerinin boğazları geçmesine engel olunmak istenmiştir.

Seddülbahir komutanı Cevat Bey'dir. Cevat Bey'in elinde 4 tane uçak vardır. Yüzbaşı Serno'nun da hizmet verdiği bu uçaklar son derece önemlidir. Sahile yakın kıyılarda ise 25. Alay vardır. Bunun yanında sınırlı gözetleme birliklerimiz vardır. Ancak bunlar savaş başlayınca arttırılacaktır. 18 Mart 1915 günü yaşanan hadiselerle baktığımızda, Amiral De Robeck 3 filo halinde donanmayı tertip eder. Buna karşılık boğazda Anadolu ve Rumeli hattında sıralanmış tabyalarımız vardır. Bu tabyalardan karşılıklı olarak ateşler yapılır. Bunun dışında sahra toplarımız vardır. Buradan yapılan ateşler olur. Birleşik Filo'nun amacı bunları susturmaktır. 10.30'dan 13.30'a kadar aralıksız bombardıman yapılır. Bu gemiler özellikle bombardımanın en şiddetli anlarında tabyalara binlerce mermi atar. En büyük gemi mermisi düştüğü yerde 2-3 metre derinliğinde 10-15 metre genişliğinde çukurlar oluşturur. Hatıralarda mahşeri andırıyordu, toprak sürekli alt üst oluyordu şeklinde anlatılanlar, bu gemilerin yaptığı bombardımanlardır. Neticede 13.30'a kadar aralıksız bombardıman devam eder. Ama bu sırada da filo yıpranır ve arkadaki filo ile öndeki filonun yer değiştirmesine ihtiyaç duyulur. Arkadaki filoda Fransızlar vardır ve onlar da sabırsızlanmaktadır. Neticede bu iki filonun yer değiştirmesi sırasında topçularımızın, bataryalarımızın ateşleri iyice azalır. Çünkü tabyalardaki topların gemilerden açılan ateşlerle kamaları bozulur, yuvaları zara görür, mermi taşıma noktalarında sıkıntılar baş gösterir. Bu şekilde sıkıntılar artmaya başlamışken saat 14.00 civarında Nusrat mayın gemisinin döktüğü mayınlardan birisine çarpan Fransızların buradaki en büyük gemisi olan Bouvet Zırhlısı, 3 dakika içinde 600'den fazla personeliyle sulara gömülür. Bu hadise İtilaf Devletleri'nde büyük bir şaşkınlık yaratır. Amiral De Robeck ise böyle bir şeyi hiç beklememektedir.

Saat 15.15 civarında Irresistible Zırhlısı'nın yanında büyük bir patlama olur ve yavaş yavaş gemi su almaya başlar. Zırhlı saat 17.00 civarında boğazda sürüklenerek açıklarda sulara gömülür. Bu sırada Agemenon, Suffren gibi gemiler ağır yaralar almıştır ve her defasında Amiral De Robeck devam emrini yineler. Artık atışlarımız iyice azaldığı için sadece sahra topları iş gören ateş gücümüz olarak kalmıştır. Tabyalar ise buradaki topların menzillerinin kısa kalmasından ve sürekli bombalandığından iş göremez hale gelmiştir. Bu sırada Namazgâh Tabyası'nın cepheneliği ateş almış ve bu da büyük bir sarsıntıya neden olmuştur. Saat 17.50 civarında İtilaf kuvvetlerinin başındaki isim olan Amiral De Robeck, bu işin böyle olmayacağını düşünür ve yavaş yavaş boğaza doğru donanmanın yol almasını ister.

Tam da bu sırada Rumeli Mecidiye Tabyası'nda görev yapan Seyit Onbaşı isimli bir askerimiz yanındaki arkadaşı Ali'nin de yardımıyla ve kullandıkları topun kaldıraç kısmı bozulduğu için sırtına bir mermi yüklenir. Hemen karşısında ismini bilmediği gemiye doğru ateş eder. İsabet ettiremez, ikinci atışında da isabet ettiremez ancak üçüncü atışında gemiyi dümen donanımından vurur. Yani arkadaki pervaneden vurur. Vurdıkları gemi İngiltere'ye ait Ocean Zırhlısı'dır. Normalde bir mermi gemi batırmaz ancak Nusrat'ın döktüğü mayınlardan birine çarpan gemi akıntıyla beraber sürüklenir. Kimi kaynaklarda saat 18.00 civarında kimi

kaynaklarda ise 22.00 civarında Eskihisarlık diye bilinen bugün Çanakkale Şehitler Abidesi dediğimiz alanın karşısında sulara gömülür ve 18 Mart 1915 günü Birleşik Filo çok rahat bir şekilde geçebileceğini düşündüğü Çanakkale'den büyük bir hayal kırıklığı ile ayrılır. Bu tam bir zaferdir. Net, tartışmasız bir zaferdir. Rakamlar da bunu gösterir. Birleşik Filo'nun donanması üçte bir oranında zarar görmüştür. Ocean, Irresistible ve Bouvet Zırhlıları sulara gömülür, diğerleri ağır yara alır. 800'den fazla denizci kaybederler ve 44 tane top da sulara gömülmüştür. Bizim ise 79 şehidimiz vardır. Almanlarla birlikte bu sayı 97'ye çıkmıştır. Bu başarı net bir zaferdir. Biz bu zaferi bugün anlamlı bir şekilde kutlarız. Siperler arası mesafenin 8-10 metreye kadar düştüğü, çarpışan mermilerin olduğu, metre kareye 14 şehidin düştüğü hadiseler bundan sonraki kara savaşlarında yaşanacaktır. Bu tarihten itibaren de İngilizler için Çanakkale'nin geçilip gidilecek bir yer olmadığı anlaşılmıştır. Artık Çanakkale bir amaç noktasına gelip, Süveyş Harekâtı da başarısızlıkla sonuçlandığı için buradaki 29. Piyade Tümeni de Çanakkale için toplanmaya başlar. Çeşitli yerlerden toplanan Anzak kolordularıyla birlikte 25.000 askerden oluşan bir birlik için taarruz planları hazırlanır. Bu hareket tarzı amfibi hareket olarak bilinir. Bazı İngiliz subayları bu aşamada "sahile çıktığımızda İngiliz bayrağını dalgalandırdığımızda hepsi de kaçır gider" diyorlar. Bunu da Balkan Savaşları'na bakarak söylüyorlar. Oradaki başarısızlıkla mukayese edilerek Balkan devletlerine karşı durulamamışken İngilizler gibi büyük bir devlete karşı hele hele hiç dayanamayacağımız iddia edilir. Neticede 25 Nisan 1915'te birçok noktadan çıkartma yapılır. Bu çıkartmalara baktığımızda Suvla Koyu, Saroz Körfezi, İntepe ve birçok nokta çıkartma yapılabilecek alanlardandır. Her yer ihtimal dâhilindedir. Ancak Esad Paşa gibi Mustafa Kemal Bey gibi komutanlarımız derler ki bu donanma boğazdan geçebilmek için sahildeki topları temizlemek zorunda ve bu nedenle sahil kesimlerinde kuvvetli olmalıyız. Ancak 5. Ordu komutanı Liman von Sanders asıl çıkartmanın başka noktalardan yapılacağını düşünür. Onun tahmini Saroz Körfezi ile boğazın en dar noktasıdır. Aynı zamanda çıkartma birliklerinin buradan takviye edilebileceğini düşünür. Ancak burada Esad Paşa gibi Mustafa Kemal Bey gibi komutanlar haklı çıkıyor.

Kara savaşlarının kuzey ve güney sektörü olmak üzere iki kısma ayrıldığını söylemek mümkündür. Güney sektöründe Seddülbahir çarpışmaları sırasında özellikle 26. Alayın üstün gayretleri olmuştur. 26. Alay komutanı Halil Sami Bey ve 3. Tabur Komutanı Mahmut Sabri Bey gibi isimler burada inanılmaz bir direniş göstermiştir. Liman von Sanders'in taktiği gereği sayıları oldukça azdır. Yarımadanın ucunda bir elin parmakları şeklinde 5 önemli çıkartma yapılacak koy vardır. Bu koylara anlaşılmasın diye S, V, W, X ve Y adları verilmiştir. Bu koyların isimleri ise Morto Koyu, Ertuğrul Koyu, Teke Koyu, İkiz Koy ve Pınardere'dir. Bu noktalarda aynı anda çıkarma yapacaklardır. Anzak kolordusu tam da bu sırada aynı anda kuzey sektöründe çıkarma yapacaktır. Fransızlar da aynı anda Morto Koyu yakınında çıkarma yapacaklardır. Çıkartma 25 Nisan sabahı 03.30'da başlar. Birleşik Filo'nun askerleri 04.30'da sahile çıkmaya başlarlar. Önce güney sektörüne kısaca bakalım. Burada 25 Nisan sabahı üstün bir gayret gösteririz. Morto Koyu'nda bir takımdan ibaret askerimiz vardır. Yaklaşık 40 kişidirler. Sahile

3.000 İngiliz askeri çıkar. Ertuğrul Koyu'nda bir bölük askerimiz vardır. Yaklaşık 200 kişidir. Buraya 6.000 asker çıkar. Teke Koyu'na 2.000 kişi çıkar. İkizkoy'da yaklaşık 10 askerimiz vardır. Pınardere'den çıkartma ihtimali düşünmediğimiz için buraya asker yerleştirilmemiştir. Buraya 6.000 kişi çıkar. Savaşlar sırasında Zığındere çarpışmaları olarak adlandırılacak, 16.000'e yakın şehit verdiğimiz sürekli atmak için taarruzlar düzenlediğimiz yer burası olacaktır. Ancak buraya çıkan İngiliz askerleri bir türlü atılamayacaktır. Onların da hedefledikleri noktalar, Alçı Tepe veya Kirte Tepe'dir. Burayı alıp sahile doğru askerlerimizi etkisiz hale getirmektir. Kuzey sektöründe ise amaç Conkbayırı ve Çimentepe'dir.

57. Alay ve 27. Alayın kuzey sektöründe inanılmaz bir kahramanlığı vardır. Buraya Anzak birlikleri 25 Nisan 1915 sabahı ilk etapta 1.500 kişi çıkmıştır. Çıkan birlikler gün ışıdığıında 6.000'e, akşamüzeri ise 16.500'e çıkmıştır. İlk etapta bizim sahilde gözetleme göreviyle 27. Alayın askerleri bulunuyor. Son derece az sayıdadırlar ve bu birliklerimiz ilk etapta çıkanlarla savaşımaya başlarlar. Cephaneleri bitene kadar çarpışmışlardır. 27. Alay bu sırada inisiyatif olarak taarruza geçer. Bugün Kanlısirt dediğimiz alanın aşağı kısımlarında son derece kanlı muharebeler yaşanır. Filmlerde, belgesellerde gösterilen askerlerin temiz kıyafetler giyerek şehit olmak için can attıkları sahneler 27. Alayın taarruzu öncesinde gerçekleşir. Bu sırada Mustafa Kemal, Liman von Sanders'e ulaşmaya çalışır. Ulaşamadığı için inisiyatif alır. En güvendiği 57. Alay ile 9.40'da Çimentepe, Conkbayırı tarafına gelir ve burada Conkbayırı'na doğru çekilen askerleri görerek onlara yüksek ve gür bir sesle asker ne yapıyorsun diye seslenir. Efendim düşman diyerek gelen düşmanı gösterirler. Onlara yere yat süngü tak emrini verir. Bu sırada 57. Alay hücum borusu çaldırılır. Bu hücumda ben size savaşmayı değil ölmeyi emrediyorum sözüyle başlayan o meşhur nutkunu yapar. Neticede 57. Alay aldığı bu emirle tepelerden aşağıya sel gibi akar. Yapılan süngü muharebelerinde birbirlerini adeta bıçaklayarak yapılan bu vuruşmalarda 57. Alay çok büyük zayıat verir. Ancak bu hamle ile bundan sonra cephedeki en stratejik alan olan Conkbayırı ve Çimentepe hattı dediğimiz mıntıka, Mustafa Kemal sayesinde savaş boyunca elimizde kalır. Kara Muharebeleri dediğimiz muharebeler esnasında 1. Kirte, 2. Kirte, 3. Kirte, Zığındere, Arıburnu, Anafartalar Muharebeleri ve 19 Mayıs Taarruzları diye yoğun çarpışmalar yaşanır. Tüm girişimlerine rağmen Anzak askerleriyle takviye edilen İngiliz ve Fransız birlikleri hedefledikleri noktalara ulaşamazlar. Neticede 9 Ocak 1916 tarihinde bütün yabancı kuvvetler Gelibolu Yarımadasını tahliye etmek zorunda kalırlar.

Son olarak sözlerime şunu ilave edeyim. Bu savaş denilince aklımıza hep karşılıklı iki düşman kuvveti arasındaki çarpışmalar gelir. Ancak muharebe bundan daha fazlasıdır. Türk tarafının, Osmanlı askerlerin uğraştığı en önemli şeylerden bir tanesi de savaş gemileridir. Gemilerden sürekli yapılan bombardımandır. Bu bombardıman sırasında hayatta kalmaya çalışırsınız. Gemiler dışında denizaltılar bize büyük zayıatlar verdirmiştir. Özellikle yaralı taşırken birçok gemimizi batırmışlardır. Bunun dışında uçaklar kullanılmış ve buradan çiviler atılmıştır. Basit düzende bombalar atılmış, bunlar nedeniyle de zayıat verilmiştir. Bunun dışında

iklim de bizi uğraştırmıştır. Özellikle kış aylarında soğuklar ve yağışlar nedeniyle kayıplar yaşanmıştır. Çok fazla açlık sorununuz yoktur ama belli zamanlarda açlık ve susuzluk sorun teşkil etmiştir. Netice de 18 Mart 1915'te ve arkasından gelen kara muharebelerinde kazanılan başarılar tarihimizde eşsiz bir iz bırakmıştır.

Son olarak şunu söyleyeyim. 18 Mart 1915 sadece Çanakkale'de yapılan bir savaş, Osmanlı Devleti'nin bir vuruşması olarak kalmamış, Türkiye'nin kurulmasında da gerek kadro ve gerek moral bakımından büyük bir heyecan uyandırmıştır. İnsanımızda ve askerimizde yarattığı coşku ve heyecan ile Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasına yardımcı olmuştur. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.